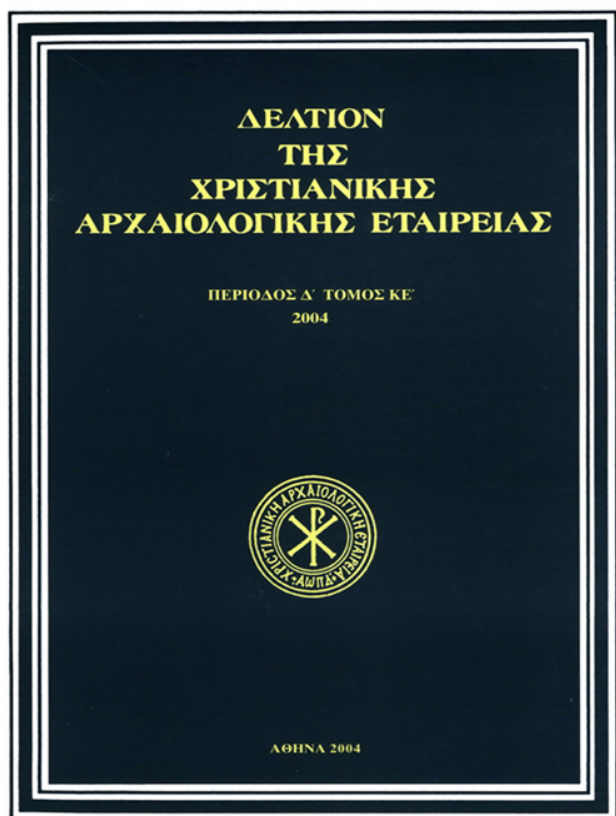

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 25 (2004)

Δελτίον ΧΑΕ 25 (2004), Περίοδος Δ'

**Νέα θραύσματα από τον γλυπτό διάκοσμο του
καθολικού της Νέας Μονής Χίου**

Κωνσταντίνος ΣΚΑΜΠΑΒΙΑΣ

doi: [10.12681/dchae.418](https://doi.org/10.12681/dchae.418)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΑΜΠΑΒΙΑΣ Κ. (2011). Νέα θραύσματα από τον γλυπτό διάκοσμο του καθολικού της Νέας Μονής Χίου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 25, 209–218. <https://doi.org/10.12681/dchae.418>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Νέα θραύσματα από τον γλυπτό διάκοσμο του
καθολικού της Νέας Μονής Χίου

Κωνσταντίνος ΣΚΑΜΠΙΑΒΙΑΣ

Τόμος ΚΕ' (2004) • Σελ. 209-218

ΑΘΗΝΑ 2004

ΝΕΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΛΥΠΤΟ ΔΙΑΚΟΣΜΟ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΜΟΝΗΣ ΧΙΟΥ

Τὰ θραύσματα ἀπὸ τὸν γλυπτὸ διάκοσμο τοῦ καθολικοῦ τῆς Νέας Μονῆς, πού ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῆς παρούσης μελέτης, εὐρέθησαν καὶ περισυνελέγησαν ἀπὸ τὴν 3ῃ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων σὲ δύο κυρίως περιπτώσεις: κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν ἐπισκευῆς τῆς στέγης τῶν προσκτισμάτων μεταξὺ τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ τοῦ κωδωνοστασίου, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1992, καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τῆς Τράπεζας τὸ 1999 καὶ τὸ 2000. Λίγα, τέλος, κομμάτια περισυνελέγησαν ἀπὸ τὸν αὐλίο χωρὸς τῆς μονῆς¹.

Προοπτικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ καθολικοῦ, ὅπου ὁ ἀναγνώστης θὰ μπορῇ νὰ ἐντοπίσῃ τὴν ἀρχικὴ θέσι τῶν παρουσιαζομένων θραυσμάτων, ἔχει δημοσιεύσει ὁ Ἀ. Ὁρλάνδος στὸ περὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Χίου λεύκωμά του². Τὴν πλήρη καὶ ἐξαντλητικὴ μελέτῃ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ μνημείου ἔχει κάνει ὁ καθηγητὴς Χ. Μπούρας³.

1. Τμῆμα βάσης διδύμων κιονίσκων (Εἰκ. 1)

Λ.Ν.Μ. 104.

Μάρμαρο λευκὸ μὲ λίγες φαιές φλεβώσεις.

Διαστ.: 0,22×0,18×0,07 μ.

Τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ βάση τῶν διδύμων διτόνων κιονίσκων πού εὐρίσκοντο ἐμπρὸς ἀπὸ τίς ἑξὶ παραστάδες καὶ τοὺς δύο πεσσούς (τοῦ ἱεροῦ Βήματος) τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἔδιδαν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀνέχουν τὸν τροῦλλο. Πρόκειται γιὰ τὸ ἡμικυκλικῆς ἀπολήξεως ὀρθογώνιο μέλος πού ἐπακτώνετο στὴν τοιχοποιία καὶ ἐπάνω του πατοῦσαν οἱ κιονίσκοι τῆς κάτω σειρᾶς⁴. Στὴν ἄνω ἐπιφάνειά του διασώζει τὴν βάθυνση γιὰ τὴν

ὑποδοχὴ τοῦ κιονίσκου, ἡ ὁποία ἀφῆνει περιμετρικὰ ταινία πλάτους 3 ἐκ. καὶ κυκλικὸ τόρμο βάθους 4 ἐκ. γιὰ τὴν τοποθέτησι σιδηροῦ γόμφου. Τὸ παρὸν τμῆμα ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὰ τρία παρόμοια μέλη πού εἶχε ἐντοπίσει ὁ Χ. Μπούρας⁵.

2-6. Ἀποτμήματα ὀκταγωνικῶν κιονίσκων (Εἰκ. 2-6)

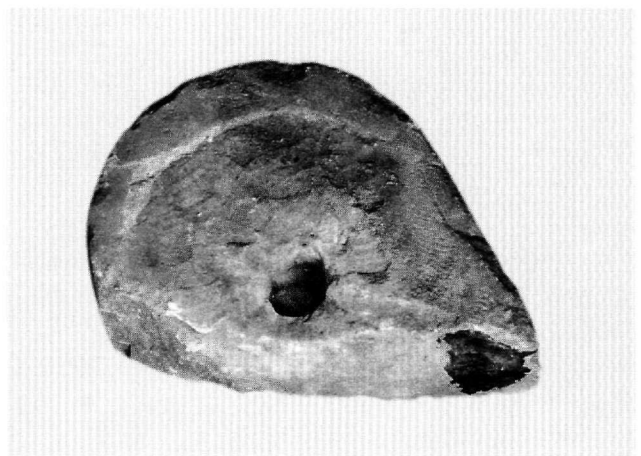
Λ.Ν.Μ. 75, 76, 78, 81 καὶ 82.

Μάρμαρο λευκὸ.

Διαστ.: Λ.Ν.Μ. 75: ὕψ. 0,23, διάμ. 0,13, πλ. πλευρῶν 0,06 καὶ 0,045 μ.

Λ.Ν.Μ. 76: ὕψ. 0,30, διάμ. 0,14, πλ. πλευρῶν 0,06 καὶ 0,05 μ.

Λ.Ν.Μ. 78: ὕψ. 0,52, διάμ. 0,15, πλ. πλευρῶν 0,06 καὶ 0,045 μ.

Εἰκ. 1. Λ.Ν.Μ. 104.

1. Τὰ θραύσματα παρουσιάζονται μὲ τὸν ἀριθμὸ καταγραφῆς τους στὸ βιβλίο εἰσαγωγῆς τοῦ Μουσείου (Λ.Ν.Μ.: Λίθινα Νέα Μονῆς). Οἱ διδόμενες διαστάσεις τους εἶναι οἱ μέγιστες σωζόμενες.

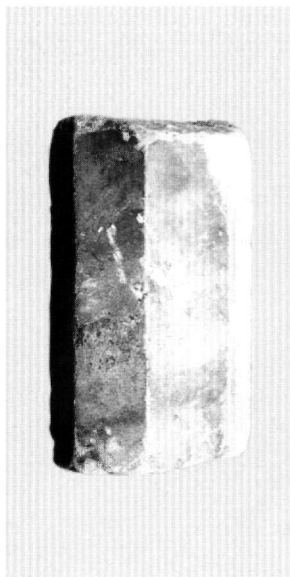
2. Α. Orlandos, *Monuments byzantins de Chios*, τ. II, Planches, Ἀθήναι

1930, πίν. 14.

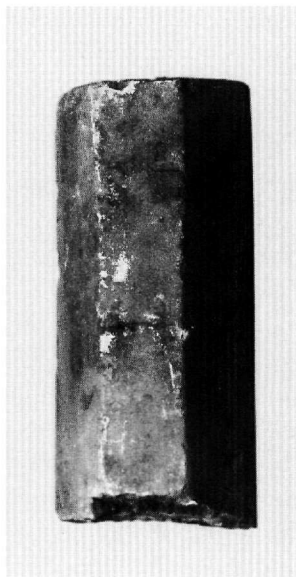
3. Χ. Μπούρας, *Ἡ Νέα Μονὴ τῆς Χίου. Ἱστορία καὶ ἀρχιτεκτονική*, Ἀθήναι 1982 (στὸ ἑξῆς: *Νέα Μονή*).

4. Βλ. ἀναπαράστασι στὸ ἴδιο, 118, εἰκ. 107.

5. Στὸ ἴδιο, 116 καὶ 119, εἰκ. 109-112.

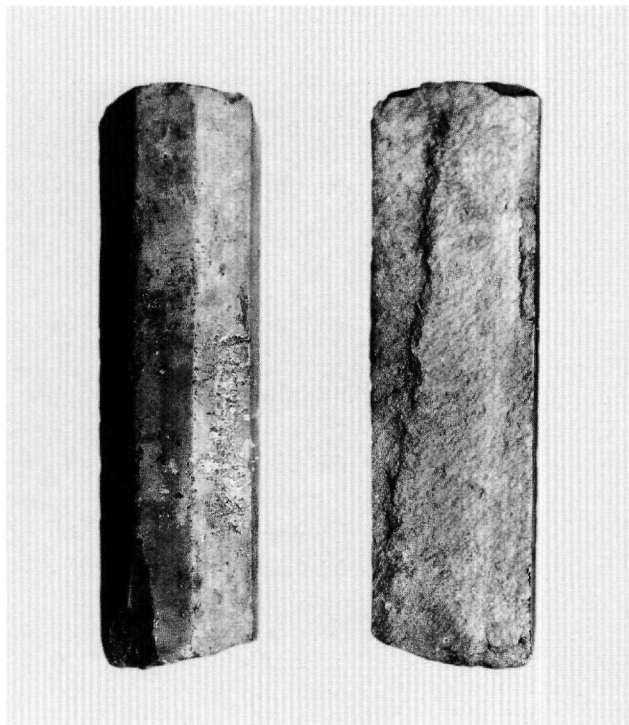

Εἰκ. 2. Α.Ν.Μ. 75.

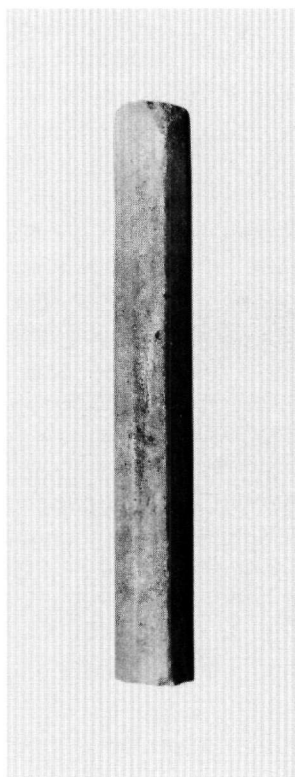
Εἰκ. 3. Α.Ν.Μ. 76.

Εἰκ. 4. Α.Ν.Μ. 78.

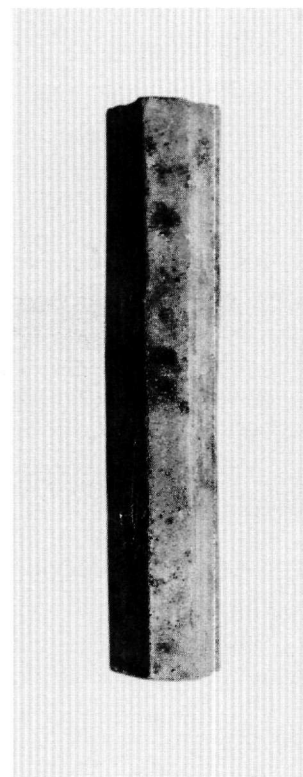

Α.Ν.Μ. 81: ὕψ. 0,665, διάμ. 0,08, πλ. πλευρῶν 0,03 μ.
Α.Ν.Μ. 82: ὕψ. 0,735, διάμ. 0,014, πλ. πλευρῶν 0,085 καὶ 0,055 μ.

Ἀπὸ τοὺς διδύμους διτόνους ὀκταγωνικοὺς κιονίσκους ποὺ ἀνεφέρθησαν ἀμέσως προηγουμένως ἔχουν περισυλλεγῇ ἄρκετά θραύσματα, πέντε ἐκ τῶν ὁποίων παρουσιάζονται ἐνδεικτικά. Δυστυχῶς ἀπὸ τὰ μέχρι τώρα εὑρεθέντα ἀποτμήματα δέν κατέστη δυνατόν νά συναρμολογηθῇ ἓνας τουλάχιστον ὁλόκληρος κιονίσκος. Ἡ κατάσταση διατηρήσεώς τους κρίνεται μέτρια. Οἱ ἐπιφάνειες ὅλες φέρουν ἱχνη ἀσβεστοκονιάματος. Ἀπὸ ὠρισμένους (Α.Ν.Μ. 76, 78) λείπουν τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες πλευρές· καὶ στοὺς λοιποὺς ὁμως παρουσιάζονται «πληγές» ἢ ἀπολεπίσεις τῶν ἐπιφανειῶν. Τοῦτο εἶναι πιθανόν νά ὀφείλεται στήν μηχανικὴ θραύση ποὺ ὑπέστησαν οἱ κιονίσκοι κατὰ τὴν πτώση τους στὸν σεισμό τοῦ 1881, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης πιθανόν νά ὀφείλεται καὶ σέ θερμικὴ θραύση ἀπὸ τὴν πυρκαϊά ποὺ ἔβαλαν οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν λεηλασία στοῦ καθολικοῦ, ὅπως περιγράφει ὁ Γρ. Φωτεινός στὰ *Ἀπομνημονεύματά του*⁶. Τὸ ἀπότμημα Α.Ν.Μ. 81 πρέπει νά προέρχεται ἀπὸ τὴν

Εἰκ. 5. Α.Ν.Μ. 81.

Εἰκ. 6. Α.Ν.Μ. 82.

6. Βλ. προχ. Μπούρας, *Νέα Μονή*, 43.

ἄνω σειρά τῶν κιονίσκων, διότι οἱ διαστάσεις τῆς διαμέτρου καί τῶν πλευρῶν του εἶναι αἰσθητά μικρότερες τῶν λοιπῶν. Σέ ὅλους τοὺς κιονίσκους τό πλάτος τῶν πλευρῶν εἶναι ἐναλλάξ μεγαλύτερο καί μικρότερο. Οἱ Α.Ν.Μ. 76 καί 81 σώζουν τήν ἄνω ἐπιφάνεια ἀπολήξεως τῶν μέ τούς τῶν γομφώσεως.

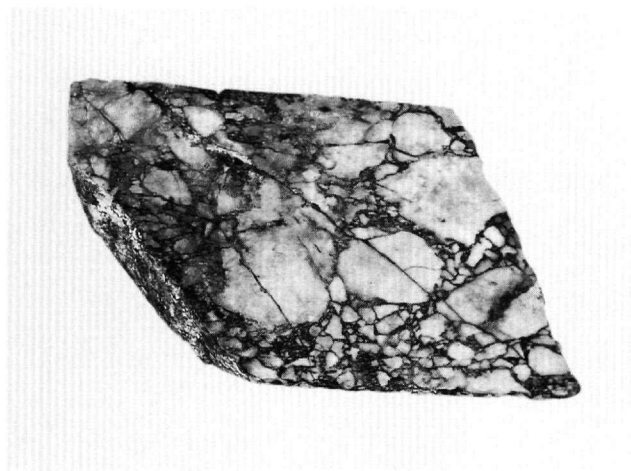
7. Πλάκα ὀρθομαρμαρώσεως (Εἰκ. 7)

Α.Ν.Μ. 35.

Μάρμαρο λευκό μέ πορφυρές φλεβώσεις.

Διαστ.: 0,335×0,24×0,06 μ.

Προέρχεται ἀπό τήν πλούσια – καί ἀκόμη ἐν μέρει σωζομένη – ὀρθομαρμάρωση τοῦ ναοῦ. Ἡ προσθία καί ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια εἶναι λειασμένες καί ἡ μία τῶν μακρῶν πλευρῶν διασώζει τήν ἀρχική ἀπόληξή της. Τό μάρμαρο τῆς πλάκας εἶναι ὁ περιφήμος «φρύγιος λίθος», τό ἀκριβώτερο μάρμαρο τῆς ἀρχαιότητος σύμφωνα μέ τόν ὀρισμό τιμῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ⁷, γνωστός καί ὡς «δοκιμίτης» ἢ «δοκιμαῖος» καί «συνναδικός» λίθος, ἀπό τήν ὀνομασία τοῦ τόπου ἐξορύξεώς του. Οἱ Ἱταλοί τό ὄνόμασαν «ravnazzetto» λόγω τῶν ἀποχρώσεων τῶν φλεβώσεων του καί μέ τό ὄνομα αὐτό εἶναι κυρίως γνωστό στήν λοιπή δυτική Εὐρώπη. Πουητικώτατα τό περιγράφει ὁ Σιλεντιάριος στήν *Ἐκφρασή* του (στ. 623-625):.../ τὸν μὲν ἰδεῖν ῥοδόεντα, μεμιγμένον ἡέρι λευκῷ / τὸν δ' ἄμα πορφυρέοισι καὶ ἀργυρέοισιν ἁώτοις / ἄβρὸν

Εἰκ. 7. Α.Ν.Μ. 35.

7. R. Gnoli, *Marmora romana*, Ρώμη 1971, 142-144.

8. Μέχρι σήμερα ἡ καλύτερη ἐκδοχή τοῦ Σιλεντιαρίου παραμένει τοῦ P. Friedlander, *Johannes von Gaza und Paulus Silentarius*, Λειψία

ἀπαστρέπτοντα...⁸. Πλάκες ἀπό τό ἴδιο μάρμαρο σώζονται ἀκόμη κατὰ χώραν στήν ὀρθομαρμάρωση τῆς κόγχης τοῦ νοτίου τοῖχου στό καθολικό, ἐκατέρωθεν τοῦ παραθύρου.

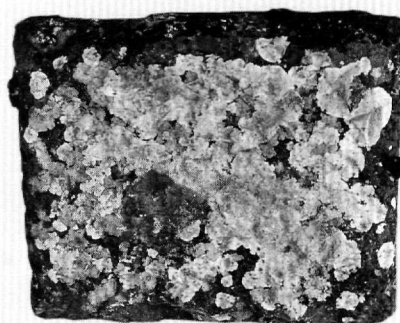
8. Πλάκα ὀρθομαρμαρώσεως (Εἰκ. 8)

Α.Ν.Μ. 44.

Μάρμαρο ἐρυθρό Χίου.

Διαστ.: 0,355×0,295×0,05 μ.

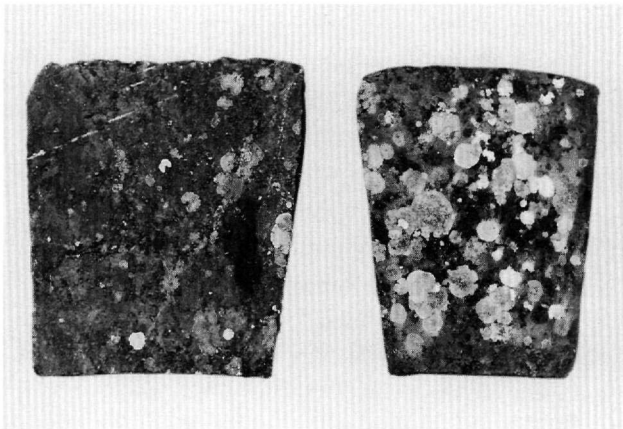
Κατάσταση διατηρήσεως καλή. Ἡ μία μόνον ἐπιφάνεια εἶναι λειασμένη, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἔχει παραμείνει ἀδρῆ. Στήν μία στενή πλευρά σώζεται κατὰ χώραν ἀπότμημα σιδηροῦ συνδέσμου. Σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ Γρ. Φωτεινοῦ⁹ «τά περιτόρφυρα μάρμαρα τῆς Νέας Μονῆς» προέρχονται ἀπό λατομεῖα στήν θέση «Μαρμαροτράπεζα», κοντά στόν Δαφνῶνα.

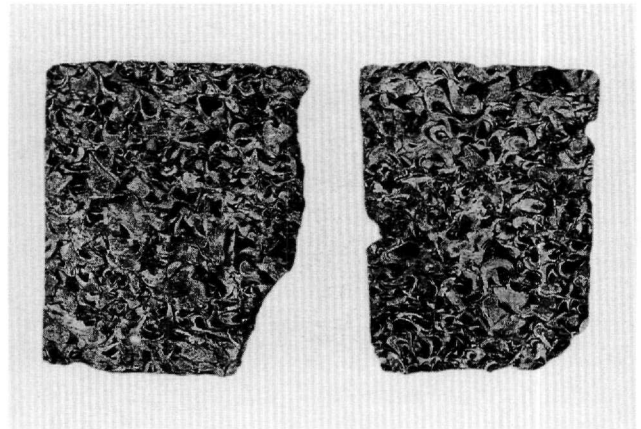
Εἰκ. 8. Α.Ν.Μ. 44.

καὶ Βερολίνο 1912.

9. Γρ. Φωτεινός, *Τά Νεαμονήσια*, Χίος 1865, 140.

Εικ. 9. Λ.Ν.Μ. 36 και 39.

Εικ. 10. Λ.Ν.Μ. 37 και 38.

9-12. (Ψευδο)θολίτες ὀρθομαρμαρώσεως (Εικ. 9 και 10)

Λ.Ν.Μ. 36, 37, 38 και 39.

Λευκόγκριζο μάρμαρο (Λ.Ν.Μ. 36, 39) και γκριζοπράσινος διορίτης (37, 38).

Διαστ.: Λ.Ν.Μ. 36: ὕψ. 0,315, πλ. 0,19 κάτω-0,255 ἄνω, πάχ. 0,04 μ. Λ.Ν.Μ. 37: ὕψ. 0,29, πλ. 0,18 κάτω-0,245 ἄνω, πάχ. 0,04 μ. Λ.Ν.Μ. 38: ὕψ. 0,29, πλ. 0,19 κάτω-0,25 ἄνω, πάχ. 0,04 μ. Λ.Ν.Μ. 39: ὕψ. 0,28, πλ. 0,18 κάτω-0,24 ἄνω, πάχ. 0,04 μ.

Κατάσταση διατηρήσεως ἄρκετά καλή. Λειασμένες εἶναι μόνον οἱ πρόσθιες ἐπιφάνειες. Στό πάχος τῶν πλαγίων πλευρῶν ὑπάρχουν κυκλικές ὀπές γομφώσεως. Οἱ Λ.Ν.Μ. 36 και 38 φέρουν ἐγκοπὴ καὶ στήν ἄνω πλευρά. Προέρχονται ἀπὸ τὴν ὀρθομαρμάρωση τοῦ καθολικοῦ καὶ ἔστεφαν τὰ τόξα πού σχηματίζονται μεταξύ τῶν παραστάδων στό πρῶτο –ἀπὸ τό δάπεδο– ἐπίτεδο τῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων τοῦ κυρίως ναοῦ, καθὼς καὶ τὰ τόξα τῶν παραθύρων¹⁰. Τό λευκόγκριζο μέ γαλαζωπὴ ἀπόχρωση μάρμαρο τῶν ψευδοθολιτῶν Λ.Ν.Μ. 36 και 39 πρέπει νά εἶναι χιακῆς προελεύσεως, ἡ ὀνομαζομένη ἀπὸ τοὺς τεχνίτες «σιδερόπετρα»· ἀντιθέτως, ὁ γκριζοπράσινος μέ λευκά στίγματα διορίτης τῶν Λ.Ν.Μ. 37 και 38 δέν εἶναι ἐντόπιος ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προέρχεται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ὅπου στό λατομεῖα τοῦ Umm Shegilat ἐξορύσσεται μία ποικιλία διορίτου πού

μοιάζει πολύ μέ τὰ παραδείγματα τῆς Νέας Μονῆς¹¹. Ὁ ἴδιος λίθος χρησιμοποιήθηκε γιά τίς βάσεις τῶν τεσσάρων κιόνων τοῦ ἐξωνάρθηκος¹², καθὼς καὶ γιά δύο πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ κυρίως ναοῦ πού σώζονται κατὰ χώραν. Στήν Χίο συναντᾶται ἐπίσης καὶ σέ δύο πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Κρήνας. Τό σπάνιο καὶ ἀκριβό αὐτό ὕλικό –ὅπως καὶ τό φρύγιο μάρμαρο τοῦ Λ.Ν.Μ. 35– θά πρέπει πιθανότατα νά ἐστάλη στήν Χίο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὡς μέρος τῆς βασιλικῆς χορηγίας.

13. Ἀπότμημα κοσμήτου (Εικ. 11)

Λ.Ν.Μ. 33.

Μάρμαρο λευκό.

Διαστ.: 0,20×0,49×0,06 μ.

Προέρχεται ἀπὸ τόν δεύτερο πρὸς τὰ ἄνω κοσμήτη ἀπὸ λευκό μάρμαρο, πού περιτρέχει τόν κυρίως ναό σέ ὕψος 5,90 μ. περίπου, κάτω ἀπὸ κάθε κόγχη (μόνον στίς παραστάδες καὶ τοὺς δύο πεσσούς τοῦ ἱεροῦ Βήματος διακόπτεται ἀπὸ τὰ ἐπιθήματα τῶν διδύμων κιονίσκων τῆς ἄνω σειρᾶς)¹³. Ἔχει πλατιά ταινία ἐπίστεψης καὶ μία σειρὰ ἀπὸ ἀνεστραμμένους αὐλοὺς μέ λόγχες ἐνδιαμέσως. Στό ἄνω μέρος τῶν αὐλῶν ὑπάρχουν ἀνάγλυφοι κύκλοι μέ ὀπὴ στό κέντρο τους. Στό ἄριστερό γιά τόν θεατὴ σωζόμενο ἄκρο του παρατηρεῖται θλάση (γύρισμα) τῆς ταινίας κατὰ ὀρθή γωνία· συνεπῶς τό

10. Μπούρας, *Νέα Μονή*, 79, εἰκ. 58 καὶ 116, εἰκ. 105 (ἀναπαράσταση).

11. Gnoli, ὁ.π., 126, εἰκ. 108.

12. Μπούρας, *Νέα Μονή*, 63.

13. Βλ. τὴν ἀναπαράσταση τοῦ Ὁρλάνδου στό Μπούρας, *Νέα Μονή*, 78, εἰκ. 57 καὶ φωτογραφία τῆς σημερινῆς καταστάσεως στό ἴδιο, 79, εἰκ. 58.

Εἰκ. 11. Α.Ν.Μ. 33.

ἀπότμημα ἀνήκει στήν ἀκραία πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀπὸ-
ληξη τοῦ κοσμήτη. Ὁ διάκοσμος μέ τοὺς αὐλοὺς ὑπάρ-
χει μόνον κάτω ἀπὸ τὶς τέσσερις μεγάλες κόγχες, ἐνῶ
στὶς ἰσάριθμες μικρὲς τὴν θέση του καταλαμβάνει ἀπλό
λοξότμητο κυμάτιο. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ θραῦ-
σμα Α.Ν.Μ. 33 προέρχεται ἀπὸ τὸν κοσμήτη τῆς βορεί-
ας κόγχης, ὅπου τὸ ψηφιδωτὸ τῆς Ἀναστάσεως, ἀπὸ
τὸν ὁποῖο λείπει τὸ πρὸς Δ. ἄκρο¹⁴.

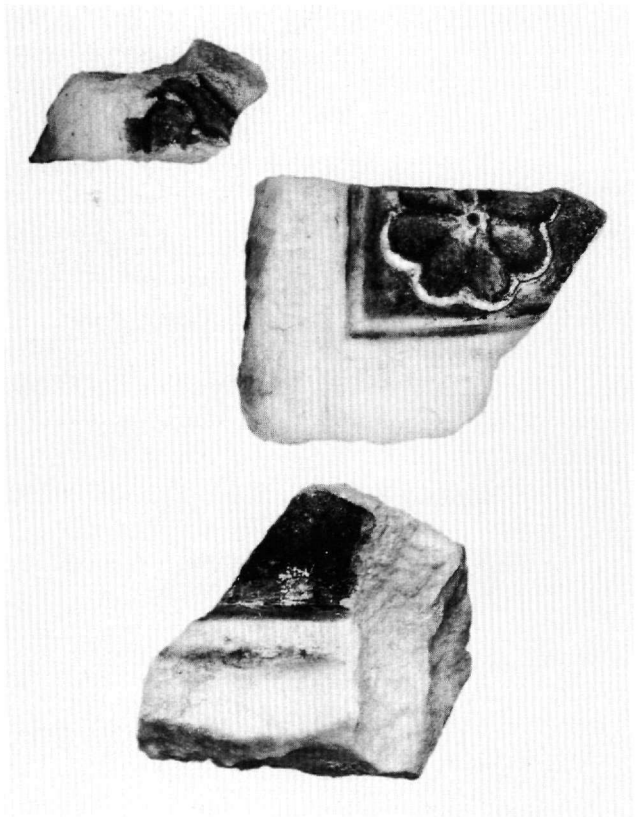
14. Ἀπότμημα γωνίας κοσμήτου (Εἰκ. 12 καὶ 13)

Α.Ν.Μ. 60, 61 καὶ 62.

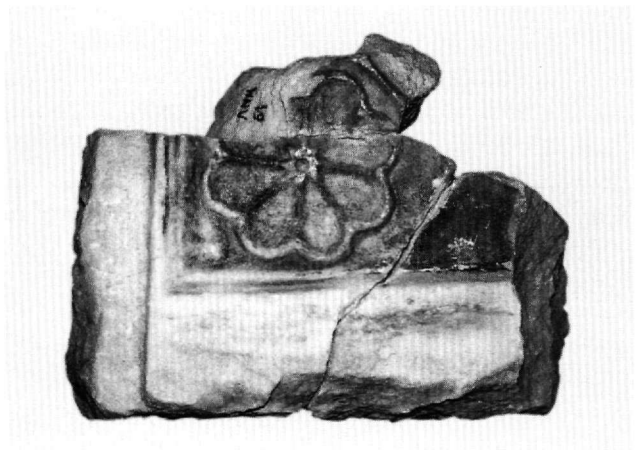
Μάρμαρο λευκὸ, χονδρόκοκκο.

Διαστ.: Α.Ν.Μ. 60: 0,26×0,185×0,08 μ. Α.Ν.Μ. 61: 0,07×
0,16×0,08 μ. Α.Ν.Μ. 62: 0,205×0,17×0,075 μ.

Ὁ πρῶτος κοσμήτης, πού ἐπιστέφει τὴν κάτω ζώνη τοῦ
κυρίως ναοῦ σέ ὁλόκληρο τὸ ἀνάπτυγμά της, σέ ὕψος
3,86 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο, καμπυλώνεται ἐπάνω ἀπὸ τὶς
τέσσερις γωνίες τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου γιὰ νὰ ὑπο-
βοηθήσῃ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἡμικυλίνδρων –σὴν δεύ-
τερη ζώνη– τῶν γωνιαίων κογχῶν. Ἡ πρὸς τὰ κάτω ἐπι-
φάνειά του, πού παραμένει ἐλεύθερη, κοσμεῖται στὰ
δύο κατὰ χώραν (ΒΔ. καὶ ΝΔ.) ἐναπομείναντα τμήμα-
τά του μέ ἀνάγλυφο τετράφυλλο¹⁵ ρόδακα. Ἀπὸ τὰ πέ-
ταλα τοῦ ρόδακα ἔχει ἀφαιρεθεῖ τὸ βάθος καὶ ἀποδίδο-
νται κοῖλα. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν δημιουργεῖται ἐν-
τονη φωτοσκίαση. Τὰ ἀνωτέρω τρία θραύσματα εὗρε-
θηκαν τὸ 1994 σέ σκαφικὴ τομὴ στοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς Τρά-
πεζας. Καὶ τὰ τρία συνανήκουν καὶ συναρμόζονται καὶ
μας δίδουν σχεδὸν πλῆρες τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο πρὸς Α.
καμπύλα γωνιαῖα τμήματα τοῦ κάτω κοσμήτου, πού
ἐθεωροῦντο χαμένα μετὰ τὸν σεισμό τοῦ 1881. Ὁ ρόδα-
κας ὅμως ἐδῶ εἶναι ὀκτάφυλλος καὶ οἱ ἐν γένει διαστά-

Εἰκ. 12. Α.Ν.Μ. 60, 61 καὶ 62.

Εἰκ. 13. Α.Ν.Μ. 60, 61 καὶ 62, μετὰ τὴν συγκόλληση.

14. Μπούρας, *Νέα Μονή*, 84, εἰκ. 62.

15. Καὶ ὄχι πεντάφυλλο, ὅπως ἀναγράφεται σὴν σ. 87 τοῦ ἰδίου.
Βλ. καὶ εἰκ. 61, 83.

σεις μεγαλύτερες· ή απόσταση από την γωνία προς την καμπύλη περνώντας από τό κέντρο του ρόδακα είναι, στά μέν κατά χώραν σωζόμενα τμήματα του κοσμήτου 15,5 εκ., στο δέ νέο κομμάτι 21 εκ. Ἡ κατάσταση διατηρήσεως είναι αρκετά καλή, ἐκτός ἀπό μερικές μικρές ἀπολεπίσεις στά σημεία θραύσεως καί μιά έντονη ἀμαύρωση τῆς ἀνάγλυφης ἐπιφανείας ἀπό καπνιά, ὀφειλομένη πιθανώτατα στήν πυρκαϊά πού ἔβαλαν οἱ Τοῦρκοι μετά τήν λεηλασία τῆς μονῆς. Ὁ τύπος τοῦ κοίλου ρόδακα ἀπαντᾷ σέ γλυπτά τοῦ 10ου καί τοῦ 11ου αἰῶνα στήν ἴδια τήν Χίο στόν ναό τῆς Παναγίας Κρήνας¹⁶, σέ γλυπτά τοῦ Μουσείου τῆς Σμύρνης¹⁷, στήν Σεβάστεια τῆς Φρυγίας¹⁸, στά θωράκια τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου T 166 (ἀπό τήν μονή Πετράκη) καί T 323¹⁹, στήν μονή Βατοπεδίου²⁰ κ.ἄ.

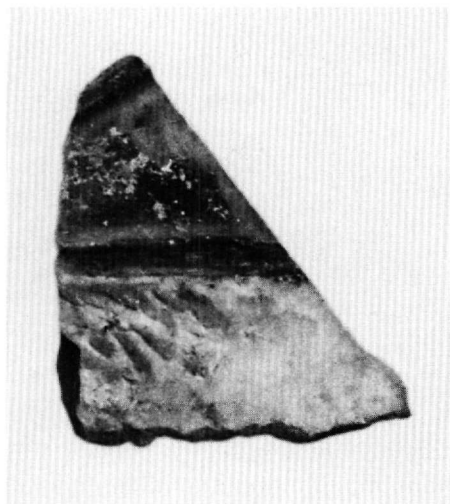
15. Ἀπότμημα γωνίας κοσμήτου (Εἰκ. 14 καί 15)

Λ.Ν.Μ. 68 καί 123.

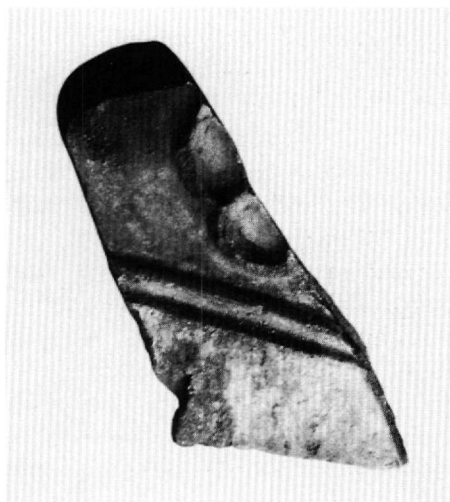
Μάρμαρο λευκό, χονδρόκοκκο.

Διαστ.: Λ.Ν.Μ. 68: 0,325×0,28×0,075 μ. Λ.Ν.Μ. 123: 0,31×0,13×0,075 μ.

Τά δύο θραύσματα προέρχονται ἀπό τήν τετάρτη καμπυλωτή γωνία τοῦ κοσμήτου τῆς πρώτης ζώνης. Ἄν καί δέν συναρμολογούνται, εἶναι βέβαιο ὅτι προέρχονται ἀπό τό ἴδιο μέλος, ὅπως μαρτυροῦν ἡ ὁμοιότης τοῦ ὕλικου, τῶν διαστάσεων, τῆς καταστάσεως διατηρήσεως (βλ. κατωτέρω) καί τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου. Στό θραῦσμα Λ.Ν.Μ. 68 σώζονται μόνον τά κυμάτια πού περιέκλειαν καί ὠριζαν τήν διακοσμημένη ἐπιφάνεια· στό Λ.Ν.Μ. 123 σώζονται στό μεγαλύτερο μέρος τους δύο ἀπό τά ἔγκοιλα πέταλα τοῦ ρόδακα. Διατήρηση σχετικά καλή. Στήν κάτω, τήν διακοσμημένη ἐπιφάνεια, παρατηρεῖται ἡ ἴδια έντονη ἀμαύρωση τῆς ἐπιδερμίδας τοῦ μαρμάρου πού ἔχουν καί τά θραύσματα Λ.Ν.Μ. 60, 61 καί 62. Τό θραῦσμα ὑπ' ἀριθ. 68 ἐντοπίσθηκε κατά τίς ἐργασίες ἀφαιρέσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιχρισμάτων ἀπό τήν νοτία ὄψη τοῦ καθολικοῦ, πού ἐκτελοῦσε ἡ Ἐφορεία τόν Αὐγουστο τοῦ 1996. Ἦταν τοποθετημένο σέ μία «σκαλότρυπα» τοῦ τοίχου, στήν νοτιοανατολι-

Εἰκ. 14. Λ.Ν.Μ. 68.

Εἰκ. 15. Λ.Ν.Μ. 123.

κή γωνία τοῦ ναοῦ, ὡς παραγέμισμα τῆς ὀπῆς, γιά νά ἐπικαθήση καλύτερα τό ἐξωτερικό ἐπίχρισμα. Τό γε-

16. Χ. Μπούρας, Τό τέμπλο τῆς Παναγίας Κρήνας, ΔΧΑΕΓ (1980-1981), 166-168, πίν. 31γ, 32α, 38δ-ε.

17. Ἀ. Ὁρλάνδος, Χριστιανικά γλυπτά τοῦ Μουσείου Σμύρνης, ΑΒΜΕΓ (1937), 138, εἰκ. 10. Ἐπίσης, γιά γλυπτά ἀπό τήν Σμύρνη καί τήν Μικρά Ἀσία γενικώτερα βλ. Cl. Barsanti, Scultura anatolica di epoca mediobizantina, *Milione. Studi e ricerche d'arte bizantina, Atti della Giornata di Studio*, Ρώμη 1986, 275-295, πίν. I.1, VI. 3 καί VIII.

18. N. Firath, Découverte d'une église byzantine à Sébaste de Phrygie, *CahArch* XIX (1969), 161-166, εἰκ. 19, 20, 28.

19. Μ. Σκλάβου-Μαυροειδή, Γλυπτά τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, Ἀθήνα 1999, 134, εἰκ. 180 καί εἰκ. 149 ἀντιστοίχως.

20. Θ. Παζαράς, Τά βυζαντινά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Βατοπεδίου, Θεσσαλονίκη 2001, 25 κ.ἑ., εἰκ. 19, 21 καί 23.

γονός αυτό μάς δίδει ένα *terminus post quem* (τόν σεισμό του 1881) για την κατασκευή των εξωτερικών επιχρισμάτων του καθολικού²¹.

16. Μικρό τεκτονικό κιονόκρανο (Είκ. 16)

Λ.Ν.Μ. 47.

Μάρμαρο λευκό.

Διαστ.: ύψ. 0,15, πλ. 0,145 ἄνω-0,12 κάτω, σωζ. πάχ. 0,045 μ.

Τό κιονόκρανο εἶναι τετμημένο κατά τόν κατακόρυφο ἄξονά του, ὥστε σήμερα νά σώζεται μόνον τό μισό· ἐπίσης ἀποκεκρουμένη εἶναι ἡ πρὸς τὰ κάτω ἀπόληξή του. Ἡ διατήρηση τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας εἶναι πολύ καλή. Ἐδραζόταν σέ ὀκταγωνικό κιονίσκο· ἡ μετάβαση στό ὀκτάγωνο πραγματοποιεῖται μέ λοξές ἀποτμήσεις πρὸς τὰ κάτω, στά πλάγια. Οἱ ἀποτμήσεις σχηματίζουν μία τριγωνική ἐπιφάνεια, ὅπου ἔχει λαξευθεῖ καρδιόσχημο κόσμημα πού περικλείει ἀνεστραμμένο κισσόφυλλο. Λόγω τῶν αἰσθητὰ μικροτέρων διαστάσεών του καί τῆς διαφορᾶς τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου, δέν μπορεῖ νά προέρχεται ἀπὸ τό ἀρχικό μαρμάρινο τέμπλο τοῦ καθολικοῦ²². Ἡ ἀπόδοσή του σέ κάποια συγκεκριμένη κατασκευή τοῦ εἶδους *Kleinarchitektur* (κιβώριο; προσκυνητάρι;) τοῦ καθολικοῦ εἶναι προβληματική, ὅπως προβληματική ἕως ἀμφίβολη εἶναι ἡ ἴδια ἡ προέλευσή του ἀπὸ τὴν Νέα Μονή, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστό ὅτι ὁ ἀείμνηστος γυμνασιάρχης Ἄντ. Στεφάνου, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἄμισθος ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων στὴν Χίο, εἶχε μεταφέρει κατὰ καιροὺς στὴν Νέα Μονή, γιὰ φύλαξη, διάφορα διάσπαρτα μέλη πού ἀνεκάλυπτε κατὰ τίς περιοδεῖες του. Ἡ ὑποψία αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τό γεγονός ὅτι στὴν κάτω ζώνη τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Κρήνας (12ου αἰ.), κοντὰ στοὺς Βαβύλους, ὑπάρχει ἐντοιχισμένο πανομοιότυπο –πάρισο– κιονόκρανο, τό ὁποῖο μάλιστα διασώζει καί τμήμα τοῦ συμφυοῦς μέ αὐτό ὀκταγωνικοῦ κιονίσκου.

17-20. Τέσσερις κιονίσκοι (Είκ. 17, 18 καί 19)

Λ.Ν.Μ. 83, 84, 85 καί 86.

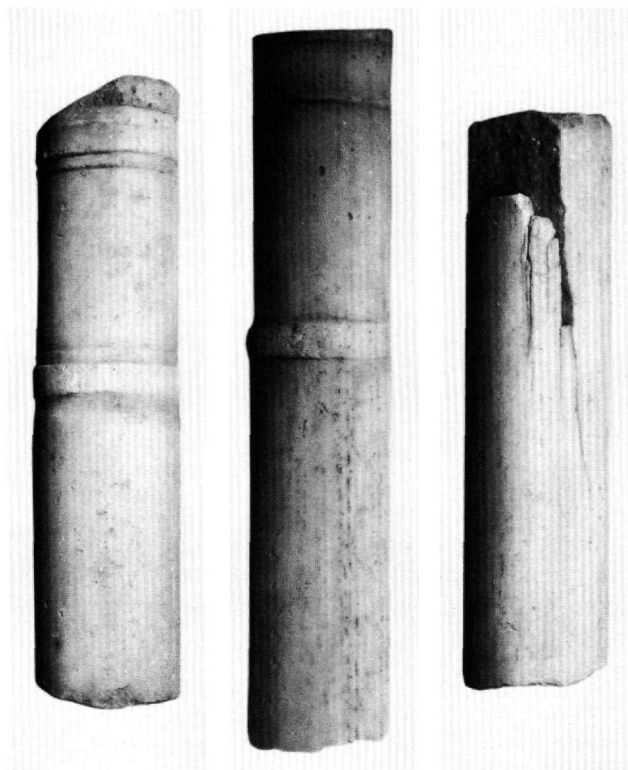
Μάρμαρο λευκό μέ γκριζες φλεβώσεις.

Διαστ.: Λ.Ν.Μ. 83: ύψ. 0,52, διάμ. 0,11 ἄνω-0,12 μ. κάτω.

Λ.Ν.Μ. 84: ύψ. 0,60, διάμ. 0,11 ἄνω-0,12 μ. κάτω. Λ.Ν.Μ.

Είκ. 16. Λ.Ν.Μ. 47.

Είκ. 17-19. Λ.Ν.Μ. 83, 84 καί 85.

21. Ἡδη ἀπὸ τό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅλο τό ἐξωτερικό τοῦ καθολικοῦ ἦταν ἐπιχρισμένο, ὅπως φαίνεται καί στό σχέδιο τοῦ Barsky (βλ. προχ. Μπούρας, *Νέα Μονή*, 49, εἰκ. 15)· τὰ ἐπιχρίσματα ὁμως πού ἀφαιρέθηκαν κατὰ τίς ἐργασίες τῶν ἐτῶν 1996-1997 ἀνήκουν στὴν φάση τῶν μεγάλων ἐργασιῶν ἐπισκευῆς τῆς

μονῆς μετὰ τόν σεισμό τοῦ 1881, ὅπως τοῦτο τεκμηριώνεται καί ἀπὸ τόν τόπο εὐρέσεως τοῦ θραύσματος Λ.Ν.Μ. 68.

22. Τὰ κιονόκρανα τοῦ τέμπλου ἔχουν ὕψος 0,212, πλάτος 0,22 ἄνω καί 0,13 μ. (κάτω) (Μπούρας, *Νέα Μονή*, 123-125, εἰκ. 124, 125-127).

85: ύψ. 0,44, διάμ. 0,11 άνω-0,125 μ. κάτω. Λ.Ν.Μ. 86: ύψ. 0,41, διάμ. 0,11 άνω-0,125 μ. κάτω.

Άποτμήματα τεσσάρων κυλινδρικών κιονίσκων. Τά Λ.Ν.Μ. 83, 84 και 86 προέρχονται από τό άνώτερο τμήμα τών κιονίσκων, όπου επίπεδα κυμάτια με άβαθείς γλυφές σχηματίζουν δύο σειρές ταινιωτών δακτυλίων σε απόσταση 16 εκ. μεταξύ των. Στην άνω επιφάνειά τους υπάρχουν τετράγωνοι τόρμοι βάθους 3,5 εκ. για την ύποδοχή σιδηρών γόμφων. Στο Λ.Ν.Μ. 86 σώζεται και τό μολύβι της μολυβδοχοήσεως. Τό Λ.Ν.Μ. 85 δέν φέρει διακόσμηση και πρέπει νά προέρχεται από τό κατώτερο τμήμα του κιονίσκου.

Οί μικρές τους διαστάσεις τά κάνουν κατάλληλα για στηρίγματα κιβωρίου ή άγίας Τραπέζης· έπειδή όμως οί διαστάσεις του Ίερού του καθολικού είναι πολύ περιορισμένες, τυχόν παρουσία κιβωρίου θά δυσχέραινε σημαντικά την κυκλοφορία γύρω από την άγία Τράπεζα· για τόν λόγο αυτό, ή δεύτερη ύπόθεση φαίνεται πιθανώτερη.

Εικ. 20-21. Λ.Ν.Μ. 98.

21. Άποτμήμα άμφιγλύφου θωρακίου (Εικ. 20 και 21)
Λ.Ν.Μ. 98.

Μάρμαρο λευκόγκριζο.

Διαστ.: 0,24×0,255×0,092 μ.

Τό νέο θραύσμα έρχεται νά προστεθί στο ήδη γνωστό

στην έρευνα μεγαλύτερο άποτμήμα, βάσει του οποίου ό Χ. Μπούρας καθώρισε την άρχική μορφή και θέση του θωρακίου²³. Πρόκειται για ένα από τά δύο μεγάλα (μήκους 1,70 μ. τουλάχιστον και ύψους 1,13 μ.) άμφιγλύφα θωράκια που έφρασαν τό κάτω μέρος τών δύο άψιδωμάτων εκατέρωθεν της κεντρικής πύλης στον έξωνάρθηκα, ό όποιος στην άρχική του φάση είχε την μορφή άνοικτου προστώου.

Τό νέο θραύσμα προέρχεται από μία από τίς γωνίες του θωρακίου, όπως τουτο συνάγεται από την παρουσία του μικρού κύκλου με τόν έγγεγραμμένο λημνίσκο²⁴ στην κύρια όψη του (ρόμβος με σταυρό μέσα σε κύκλο περιστοιχιζόμενος από τέσσερις λημνίσκους στίς γωνίες) και την γωνία απόληξης τών άλληλοπλεκομένων ταινιών που έσχημάτιζαν τόν ένα από τούς δύο ρόμβους στην πίσω όψη. Τά δύο άποτμήματα δέν συγκολλώνται και έτσι παραμένει προς τό παρόν άγνωστο κατά πόσον άνήκουν στο ίδιο θωράκιο ή στο πάριό του.

22-23. Δύο άποτμήματα θωρακίου (Εικ. 22 και 23)

Λ.Ν.Μ. 31 και 34.

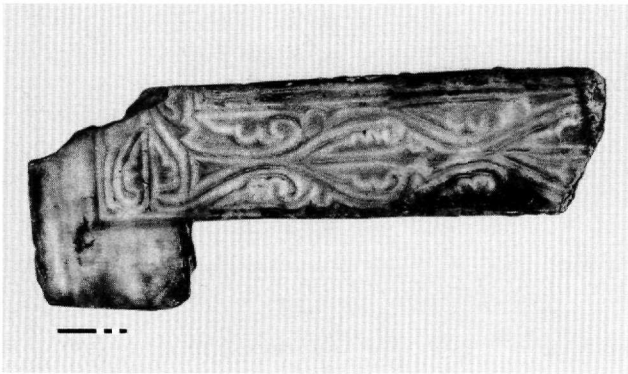
Μάρμαρο λευκόγκριζο.

Διαστ.: Λ.Ν.Μ. 31: 0,52×0,15×0,09 μ. Λ.Ν.Μ. 34: 0,69×0,15 και 0,25×0,09 μ.

23. Μπούρας, *Νέα Μονή*, 112-113, εικ. 101 και 102 (άναπαράσταση).

24. Πά την εμφάνιση και εξέλιξη του διακοσμητικού θέματος τών

λημνίσκων, βλ. Γ. Δημητροκάλλης, Λακωνικοί λημνίσκοι, *ΛακΣπ* ΙΣΤ' (2002), 229 κ.έ.

Εἰκ. 22-23. Α.Ν.Μ. 31 καὶ 34.

Ἡ μία ἐπιφάνεια καὶ τῶν δύο θραυσμάτων ἔχει λαξευθεῖ ἐκ νέου σέ μεταγενέστερη ἐποχή. Στὴν σωζομένη ἀρχική εἰκονίζεται ζευγὸς ἀντινῶτων ἐλισσομένων βλαστῶν, πολὺ σχηματοποιημένων, οἱ ἕλικες τῶν ὁποίων στήν κατά διαστήματα ἐπαφή τους περικλείουν στοὺς ἐσωτερικούς ἐλλειψοειδεῖς χώρους ἀνά δύο ἡμίφυλλα πού σχηματίζουν ἀνθέμιο, στοὺς δὲ ἐξωτερικούς ἡμίφυλλα. Τό θραῦσμα Α.Ν.Μ. 34 ἔχει τὸ σχῆμα ἀνεστραμμένου Γ, διότι κατά τὴν μεταγενέστερη ἐπαναλάξευση τῆς ἄλλης ἐπιφανείας, δέν ἀπολαξεύθηκε ἡ ἄνω ἀριστερά γιὰ τὸν θεατὴ γωνία του. Τό σημεῖο αὐτό πού παρέμεινε ἀνέπαφο μᾶς δίδει τὸ πλάτος τῆς ἀκόσμητης ταινίας (12,5 καὶ 10 ἐκ. ἀντιστοίχως) πού περιέβαλλε ἀρχικά τὴν παράσταση. Σέ δεύτερη χρήση τὸ ἀπότμημά μας πρέπει νὰ χρησίμευσε ὡς βάση προσκυνηταρίου, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ προεξοχή πού σχηματίζει τὸ Γ, μὲ τετράγωνο τόρμο γομφώσεως (κιονίσκου;) στὸ ἄνω μέρος της. Ἡ προσθία ὄψη τοῦ προσκυνηταρίου (:), πού λαξεύθηκε στὸ πάχος τῆς ἀρχικῆς πλάκας, κοσμεῖται ἀπὸ πλατιά σκοτία ἀνάμεσα σέ δύο στενά κυρτά κυμάτια.

Ἡ ὅλη ἐργασία μὲ τὸ κλασικίζον ὕφος της τοποθετεῖ τὴν ἐπαναλάξευση στὰ τέλη τοῦ 18ου-ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνος. Κατὰ τὴν γνώμη τοῦ γράφοντος, τὰ δύο ἐξεταζόμενα ἀποτμήματα πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ζευγὸς θωρακίων τοῦ ἐξωνάρθηκος, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε

λόγος ἀμέσως προηγουμένως. Βεβαίως, τὸ γεγονὸς ὅτι δέν σώζεται πλέον ἡ ἀρχική δεύτερη ἐπιφάνεια δυσχεραίνει μία ἀναμφισβήτητη ταύτιση· μιά δεύτερη ἀντίρρηση θὰ μπορούσε νὰ προβληθῇ ἀπὸ τὸν λόγο ὅτι ὁ ἐλισσόμενος βλαστός πού περιέβαλλε τὸ θέμα τῶν δύο ρόμβων στήν πίσω ὄψη τῶν ἀμφιγλύφων θωρακίων ἀναπαρίσταται ὡς μονός²⁵, ἐνῶ στὰ ἐξεταζόμενα θραύσματα εἶναι διπλός. Ἦδη ὁμως ἀπὸ τὸν πρῶτο μελετητὴ εἶχε παρατηρηθεῖ ὅτι «κατὰ μῆκος τοῦ βλαστοῦ, τὸ θωράκιο ἔχει ἀπολαξευθεῖ πρόχειρα μὲ τὸ βελόνι»²⁶. Ἐάν ἀντιπαραβάλλωμε τὰ σχέδια ἀναπαραστάσεως τῶν δύο ὄψεων τοῦ θωρακίου²⁷, θὰ παρατηρήσωμε ὅτι ἡ ἀκόσμητη ταινία πού περιβάλλει τὴν παράσταση τῆς πίσω ὄψεως (ὅπου καὶ ὁ βλαστός) εἶναι κατὰ πολὺ πλατύτερη, σχεδὸν διπλασία ἀπὸ ἐκείνη τῆς κυρίας ὄψεως· ἐάν ὁμως διπλασιάσωμε τὸ πλάτος τοῦ βλαστοῦ λαμβάνοντάς τον ὡς δίδυμο (6,5 ἐκ. στὸ θραῦσμα πού εἶχε ὑπ' ὄψιν του ὁ Χ. Μπούρας, 15 ἐκ. στὰ νέα θραύσματα), τότε τὸ ἀκόσμητο πλαίσιο θὰ ἔχη τίς ἴδιες περίπου διαστάσεις καὶ στίς δύο ὄψεις. Ἡ πλήρης ὁμοιότης τοῦ σχεδίου καὶ τῆς γλυφῆς μὲ κάνει νὰ πιστεύω ὅτι ὁ ἐλισσόμενος βλαστός ἦταν ἀρχικά διπλός καὶ ὅτι τὰ δύο νέα θραύσματα προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀμφίγλυφα θωράκια τοῦ ἐξωνάρθηκος.

25. Μπούρας, *Νέα Μονή*, εἰκ. 102.

26. Στὸ ἴδιο, 112, ὑπόσημ. 10.

27. Βλ. ἀνωτέρω, ὑπόσημ. 24.

NOUVEAUX FRAGMENTS DU DÉCOR SCULPTURAL DE NÉA MONI À CHIOS

Les vingt-trois fragments de sculpture présentés dans cet article proviennent tous (sauf un, n° 16 dont la provenance est incertaine) du décor sculptural qui ornait l'intérieur du katholikon (église principale) du monastère de Néma Moni bâti en 1044 par Constantin IX Monomachos et les deux sœurs porphyrogénètes, Zoé (veuve de Monomachos) et Théodora.

Les morceaux ont été retrouvés durant les travaux effectués dans le monastère par la 3e Ephorie d'Antiquités Byzantines, de 1992 jusqu'à aujourd'hui. Quelques pièces aussi ont été recueillies dans la cour du monastère.

Les fragments proviennent des éléments suivants du décor en marbre du katholikon:

- Des colonnettes doubles, octogonales, en marbre blanc lesquelles situées devant les huit pilastres du naos en deux

étages, semblaient soutenir la coupole (n°s 1-6).

- Des plaques du revêtement des murs en marbres polychromes (n°s 7-12).

- De la corniche inférieure (n°s 14 et 15).

- De la corniche supérieure (n° 13).

- Des colonnettes rondes, en marbre blanc qui soutenaient un ciborium (ou bien l'autel) (n°s 17-20).

- Des deux plaques de parapet en marbre blanc, sculptées des deux côtés, qui fermaient dans la phase originale du monument la partie inférieure des deux arcs qui flanquaient la porte principale de l'exonarthex (n°s 21-23).

Comme il a été noté plus haut, la provenance du n° 16 (petit chapiteau imposte) est incertaine, même s'il a été trouvé à Néma Moni.